

LAW

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2023.4.32>

CECHY SUWERENNOŚCI PAŃSTWOWEJ I INTEGRALNOŚCI TERYTORIALNEJ JAKO PRZEDMIOTU OCHRONY ADMINISTRACYJNOPRAWNEJ I OBRONY

*Sergey Bereznoi**aspirant Charkowskiego Narodowego Uniwersytetu Spraw Wewnętrznych (Charków, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0003-3782-1004

serhiibereznoi@ukr.net

Adnotacja. W artykule przeanalizowano treść pojęć “suwerenność państwowa” i “integralność terytorialna” w teorii administracji publicznej i różnych gałęziach prawa (konstytucyjnego, międzynarodowego, karnego, administracyjnego), co pozwoliło rozważyć te pojęcia jako jedną kategorię prawa administracyjnego w kontekście jego ochrony i obrony, a także określić szereg cech, na przykład: administracyjnoprawna ochrona suwerenności państwowej integralności terytorialnej jest przeprowadzana systematycznie, w przeciwieństwie do obrony administracyjnoprawnej, która ma miejsce tylko w przypadku wystąpienia zagrożenia wewnętrznego lub zewnętrznego lub popełnienia przestępstw administracyjnych, które pośrednio naruszają te wartości; proces ten nie jest realizowany w konkretnych działaniach obronnych i/lub aktywnych ofensywnych, ale przewiduje mobilizację wszystkich zasobów państwowych (politycznych, ekonomicznych, zarządczych, ludzkich itp.) w celu zapewnienia odrębnych elementów bezpieczeństwa narodowego, państwowego i wojskowego (suwerenność państwowa i integralność terytorialna) itp.

Słowa kluczowe: suwerenność państwa, integralność terytorialna, ochrona administracyjnoprawna, obrona administracyjnoprawna, bezpieczeństwo narodowe, bezpieczeństwo państwa, bezpieczeństwo wojskowe.

FEATURES OF STATE SOVEREIGNTY AND TERRITORIAL INTEGRITY AS AN OBJECT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROTECTION AND PROTECTION

*Sergey Bereznoi**Postgraduate Student of Kharkiv National University**of Internal Affairs (Kyiv, Ukraine)*

ORCID ID: 0000-0003-3782-1004

serhiibereznoi@ukr.net

Abstract. The article analyzes the content of the concepts of «state sovereignty» and «territorial integrity» in the theory of state administration and various branches of law (constitutional, international, criminal, administrative), which made it possible to consider these concepts as a single category of administrative law in the context of its protection and protection, as well as define a number of features, for example: administrative-legal protection of state sovereignty and territorial integrity is carried out systematically, in contrast to administrative-legal protection, which takes place only in the event of an internal or external threat or the commission of administrative offenses that indirectly encroach on the specified values; this process is not implemented in specific defensive and/or active offensive actions, but involves the mobilization of all state resources (political, economic, managerial, human, etc.) in order to ensure certain elements of national, state, and military security (state sovereignty and territorial integrity), etc.

Key words: state sovereignty, territorial integrity, administrative-legal protection, administrative-legal protection, national security, state security, military security.

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ЯК ОБ'ЄКТА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ

*Сергій Бережний**аспірант Харківського національного університету**внутрішніх справ (Харків, Україна)*

ORCID ID: 0000-0003-3782-1004

serhiibereznoi@ukr.net

Анотація. У статті проаналізовано зміст понять «державний суверенітет» і «територіальна цілісність» у теорії державного управління та різних галузях права (конституційного, міжнародного, кримінального, адміністративного), що дало змогу розглянути вказані поняття як єдину категорію адміністративного права в контексті її охорони

та захисту, а також визначити ряд особливостей, наприклад: адміністративно-правова охорона державного суверенітету територіальної цілісності здійснюється систематично, на відміну від адміністративно-правового захисту, який має місце тільки в разі виникнення внутрішньої чи зовнішньої загрози чи вчинення адміністративних правопорушень, які опосередковано посягають на зазначені цінності; цей процес реалізується не в конкретних оборонних та/або активних наступальних діях, а передбачає мобілізацію всіх державних ресурсів (політичних, економічних, управлінських, людських тощо) із метою забезпечення окремих елементів національної, державної та воєнної безпеки (державного суверенітету та територіальної цілісності) тощо.

Ключові слова: державний суверенітет, територіальна цілісність, адміністративно-правова охорона, адміністративно-правовий захист, національна безпека, державна безпека, воєнна безпека.

Постановка проблеми. Державний суверенітет і територіальна цілісність є невід’ємними атрибутами кожної сучасної легітимної правової держави, саме тому та чи інша агресія з боку інших країн несе в собі загрозу державному суверенітету та територіальній цілісності, шляхом здійснення дій військового та/або політичного характеру. З огляду на основоутворюючий характер обох термінів (державний суверенітет і територіальна цілісність) вони систематично прямо чи опосередковано фігурують у дослідженнях різних галузевих наук, при цьому їх сутність не змінюється, адже вони є обов’язковим компонентом державності, без наявності хоча б одного з яких держава не може існувати. Тому, не дивно, що метою агресії росії у 2014 і 2022 роках була зміна влади та окупація територій України.

Зрозуміло, що категорії державний суверенітет і територіальна цілісність мають багатовікову історію, яка буквально викристалізувала їх зміст, доповнюючи новими актуальними ознаками. Разом із тим, вказані терміни набувають принципово нового значення для воюючої країни, коли державний суверенітет і територіальна цілісність захищається не тільки на міжнародних майданчиках, а і на полі бою. Тому, вважаємо, що сучасне дослідження державного суверенітету та територіальної цілісності як об’єкта адміністративно-правової охорони та захисту органами сектору безпеки та оборони, зокрема СБ України, дозволить в повному обсязі розкрити їх особливості крізь призму діяльності апарату держави.

Стан дослідження проблеми. Первинне формування змісту понять «державного суверенітету» та «територіальна цілісність» було зафіксовано в філософських трактатах Ж. Бодена, Т. Гоббса, Ж.-Ж. Руссо, положення яких висвітлювали такі вчені як О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань, С.І. Максимов та інші. Взагалі з’ясування сутності категорій державний суверенітет і територіальна цілісність стало центральною темою багатьох наукових праць у теорії державного управління (О.Ю. Дахно, О.О. Звягінцева, О.В. Лісничук, Ю.І. Римаренко, Т.І. Санковська) та різних галузях права: конституційного (М.Т. Гаврильців, В.І. Ковтун), міжнародного (Т.С. Цимбрівський, І.В. Яковюк), кримінального (А.Б. Дем’янок, С.І. Кобринський, М.А. Рубаченко, Л.М. Садула) та адміністративного (Ю.П. Битяк, А.В. Носач). Щоправда в теорії адміністративного права вказані поняття не розглядалися як об’єкти адміністративно-правової охорони та захисту, попри те, що власне вказані напрями неодноразово висвітлювались в роботах вчених-адміністративістів (В.М. Гарашук, О.В. Дьяченко, Л.О. Кожура), але не в контексті адміністративно-правової охорони та захисту.

Мета статті обумовлена необхідністю визначення державного суверенітету та територіальної цілісності як об’єкта адміністративно-правової охорони та захисту потребує окремого дослідження низки категорій: державного суверенітету, територіальної цілісності, а також встановлення зв’язку між ними.

Виклад основного матеріалу. В сучасній філософії права утвердилась думка, що ідея державного суверенітету належить Ж. Бодену, який у своїй праці в 1576 році під назвою «Шість книг про республіку» описував суверенну державу як автономне утворення, що має свої власні права та захищає їх, при цьому він чітко розмежував суверенну державу та державний суверенітет, тому що суб’єктом останнього він визначав саме орган державної влади. По-іншому державний суверенітет розглядали Т. Гоббс і Ж.-Ж. Руссо як громадську рівність і верховенство влади народу, відповідно (Данильян, Дзьобань, Максимов, 2009). На нашу думку, наведені позиції не тільки не протирічать, а і доповнюють одне одну, адже держава не існує без «правителів», тобто державного апарату, якому народ делегує свою владу, а він у свою чергу забезпечує регулювання суспільних відносин у середині держави та рівність їх учасників.

В енциклопедичних словниках і довідкових виданнях суверенітет не відокремлюється від держави, навпаки його визначають як: «рису, притаманну державі, яка полягає у незалежності від інших держав та самостійності у врегулюванні внутрішніх проблем, при цьому до конкретних елементів суверенітету належать наступні: контроль за територією; незалежність; вільний від зовнішнього втручання політичний, соціальний та економічний устрій» (Попович, 1999: 1302); «незалежність і самостійність держави в її зовнішніх і внутрішніх справах; право верховної влади» (Білодід, 1973: 818). В таких підходах певним чином відображені філософські погляди наведені вище, зокрема спроможність держави в особі її органів самостійно вирішувати питання в межах власної території, іншими словами вести самостійну внутрішню політику. Важливо наголосити і те, що держава сама по собі не може існувати без такої самостійності, а отже й не існує вона без суверенітету. Як слушно зауважує Т.І. Санковська державний суверенітет – це про панування країни на своїй території, її незалежна міжнародна діяльність, а ніяк не консолідації державної влади в руках однієї особи (Санковська, 2014: 82). Зазначене має особливу цінність для демократичних країн, до яких відноситься Україна. За для справедливості, відмітимо, що в країнах із тоталітарними та дикторськими режимами влада належить не народу, а – єдиній особі – правителю.

В правовій доктрині існує декілька підходів щодо визначення державного суверенітету як: багатопланової характерної ознаки держави (Скакун, 2005: 30-31); уособлення влади; елемент, що забезпечує

міжнародну правосуб'єктність країни (Санковська, 2014: 81). Разом із тим в юриспруденції існують і більш детальні дефініції державного суверенітету: «це обумовлена волею народу політико-правова властивість держави, що полягає у верховенстві державної влади щодо будь-якої іншої влади в суспільстві та її незалежності від будь-якої іншої влади за її межами» (Битяка, Яковюка, 2012: 71); абсолютна можливість країни панувати на власній території, самостійно обирати та реалізовувати міжнародну політику, бути рівноправним суб'єктом міжнародних відносин (Звягінцева, 2020).

Наведені вище тлумачення поняття «державний суверенітет» Ю. І. Римаренко об'єднав у термін національний суверенітет, який на його думку, складається з: суверенітету української нації, тобто влади суспільства, його спроможності опосередковано впливати на вирішення суспільно-важливих питань; народного суверенітету, який має місце коли громадяни реалізуючи свою владу беруть участь в організації суспільного життя та функціонуванні держави; державного суверенітету, він дає можливість державі здійснювати внутрішню та зовнішню політику (Римаренко, 1993: 189-190). Втім, такий підхід викликає низку питань, основним з яких є дублювання сутності суверенітету української нації та народного суверенітету, більш того саме народ утворює (визначає) націю, чим пояснюється подібність їх змістовного наповнення. За таких умов постає питання доцільності розмежування суверенітету нації та народу, а також залишається незрозумілим співвідношення цих термінів із поняттям «державний суверенітет». У той же час, навіть такі неоднозначні положення, ще раз підтверджують, що державний суверенітет, найчастіше ототожнюється з самостійною незалежною державною політикою, що реалізують органи державної влади. В.І. Ковтун пов'язує державний суверенітет із наявністю у держави суверенних прав, які стосуються управління державними справами, її представницькими функціями та можливістю визначати статус учасників правовідносин (Ковтун, 2014: 55). Утім, вони всі здебільшого зводяться до наступних положень: державний суверенітет – це термін, який має багатовікову історію, в результаті чого його зміст неодноразово піддавався корегуванню, внаслідок глобалізаційних процесів і соціально-політичних змін у суспільстві; державний суверенітет тісно пов'язаний з державою, оскільки є одною з провідних ознак і суспільством, яке безпосередньо наділяє державу владою, внаслідок якої вона стає суверенною; наявність суверенітету дає державі самостійність і незалежність від інших країн в управлінні внутрішніми справами, а також гарантує їй рівний статус у міжнародних відносинах; сьогодні поняття суверенітету в контексті демократичної країни не обмежується виключно її самостійністю, оскільки суверенна демократична держава повинна забезпечувати ефективне функціонування апарату держави, конституційний лад, систематичний розвиток і стабільність.

Суверенітет – невіддільне поняття від суміжних ознак держави, тому що при своєму формуванні держава набуває свого суверенітету, що реалізується в наступній тріаді: «верховенство – незалежність – єдність». Верховенство держави дає їй можливість здійснювати регулювання суспільних відносин на своїй території, шляхом встановлення відповідних правових норм, застосування заходів впливу, приймати обов'язкові для виконання рішення. Незалежність знаходить своє виявлення в межах внутрішнього і зовнішнього суверенітету держави, щоправда в останньому випадку така незалежність відбивається в рівності держави у відносинах з іншими країнами. Єдність, неподільність державної влади передбачає формування та існування цілісної системи органів державної влади, котрі наділені достатньою кількістю державно-владних і управлінських повноважень необхідних для реалізації функцій держави.

Аналіз чинного законодавства, свідчить про те, що термін суверенітет використовується в двох державоутворюючих нормативно-правових актах, а саме Декларації про державний суверенітет України та Основному законі держави. Перший правовий акт визначає суверенітет через «верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах» (Декларація про державний суверенітет України, 1990). Звертаємо увагу, що зміст більшості із перелічених цінностей було розкрито нами вище. В той же час, законодавець прямо пов'язує державний суверенітет із територією держави, з чого можна зробити висновок про тісний взаємозв'язок між суверенітетом держави та її територіальним верховенством (Розділ V «Територіальне верховенство» Декларації про державний суверенітет України). В Конституції України закріплено, що Україна є суверенною державою, а власне сам суверенітет, який належить українському народу, поширюється на всю її територію (ст.ст. 1, 2, ч. 1 ст. 5).

На неподільність державного суверенітету та територіальної цілісності наголошується і в науковій літературі, наприклад, А.В. Носач розглядає їх як основні національні інтереси та «характерні ознаки, що утворюють зміст злочинів проти державного суверенітету і територіальної цілісності України» (Носач, 2019: 248). Зазначене обумовлює необхідність дослідження змісту поняття «територіальна цілісність» із урахуванням його зв'язку з категорією державного суверенітету.

В Декларації про державний суверенітет України проголошено верховенство держави на всій території держави в межах її кордонів, які є недоторканими (Декларація про державний суверенітет України, 1990). Ідентичні положення закріплені в ст. 2 Основного закону держави (Конституція України, 1996). Попри достатньо просту та зрозумілу законодавчу інтерпретацію зазначеної категорії, в теорії права її зміст визначають дещо по-різному, найчастіше у двох значеннях як ознаку держави та принцип. М.А. Рубашенко зазначає, що цілісність є характерною рисою території, яка дозволяє розглянути останню в просторових параметрах, внаслідок чого з'являється інша категорія – недоторканість як провідна умова існування території (Рубашенко, 2014: 224). Саме у цьому, на думку вченого, полягає її цінність.

О.В. Лісничук пропонує розглядати сутність територіальної цілісності в двох напрямках: непорушність кордону та цілісність території країни (Лісничук, 2009: 69). Л.М. Садула додає, що територіальна цілісність

держави передбачає її спроможність забезпечувати недоторканість території країни та захищати її від внутрішніх загроз (Садула, Кобринський, Дем'янок, 2021: 622). На думку О.Ю. Дахно «основний зміст поняття територіальної цілісності держави полягає в тому, що наявність чітко визначеної території є базовою характеристикою держави як форми суспільної організації, предметним (фізичним) вираженням її владних повноважень» (Дахно, 2020: 7).

Схожим змістом у теорії права наділяється принцип територіальної цілісності, який пов'язується з кордонами країни (делімітація та демаркація), забезпеченням їх міцності та недоторканості (принцип територіальної недоторканості (Цимбрівський, 2008: 68)). Цей принцип активно використовується в міжнародному публічному праві, а тому насамперед передбачає наявність у кожній державі своїх власних кордонів, а також заборону змінювати їх насильницьким шляхом. Зважаючи на те, що територіальна цілісність, насамперед є принципом міжнародного права, а його зміст відтворює загальноправову категорію територіальної цілісності, в межах даного дослідження ми не будемо розглядати державний суверенітет і територіальну цілісність як правові засади, навпроти, в контексті цієї наукової праці доцільно розглядати обидві категорії як одне ціле, а не кожен окремо, приймаючи до уваги той факт, що їх існування є (правовою) передумовою для існування держави. В свою чергу територіальна цілісність – це перш за все термін, що позначає наявність у держави юридичних і фактичних кордонів, які не можуть бути змінені насильницьким шляхом як з середини країни, так і ззовні.

В цілому слід погодитись із М.Т. Гаврильцевим з приводу того, що «в умовах сучасних викликів і загроз національним інтересам України політика забезпечення національних інтересів спрямована на виконання таких завдань: по-перше, захист державного суверенітету; по-друге, захист територіальної цілісності та національної безпеки держави» (Гаврильців, 2020: 20-21). Щоправда захист і охорона державного суверенітету та територіальної цілісності здійснюється систематично та не залежить від наявності або відсутності певних особливих умов. На чому прямо наголошено в ч. 1 ст. 17 Конституції України, де закріплено, що «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» (Конституція України, 1996). А також впливає з законодавчо закріплених дефініцій понять «воєнна безпека», «державна безпека» та «національна безпека» (пункти 2, 4, 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» (Про національну безпеку, 2018)), що в свою чергу передбачає охорону та захист державного суверенітету, територіальної цілісності та інших цінностей від реальних і потенційних загроз. При цьому необхідно відмежовувати поняття «охорона» та «захист» в адміністративно-правовій сфері, з огляду на їх етимологічне значення. Процес охорони здійснюється постійно з метою забезпечення безпеки, і тільки в разі загрози – захисту, оборони. Таким чином, захист є лише одною з можливих проявів (форм) охорони, в конкретному випадку настання небезпеки.

Достатньо логічно виглядає позиція Л.О. Кожури, яка під адміністративно-правовим захистом пропонує розуміти «організаційно-правову діяльність органів публічної адміністрації, яка здійснюється на основі адміністративно-правових норм, підкріплена системою правових гарантій; сутністю якої є забезпечення та захист за допомогою правових засобів прав осіб від протиправних діянь з притягненням правопорушників до юридичної відповідальності» (Кожура, 2015: 121).

Визначаючи сутність державного суверенітету та територіальної цілісності як об'єкта адміністративно-правової охорони та захисту, необхідно враховувати особливості адміністративного права, де не аби яке значення займає управлінський аспект, який знаходить своє відображення в ряді адміністративно-правових процедур. Для того, що б глибше з'ясувати специфіку адміністративно-правової охорони та захисту, необхідно спиратись на предмет відповідної галузі, яким охоплюється зовнішня та внутрішньоорганізаційна діяльність органів державної влади, державних підприємств, установ і організацій; «управлінською діяльністю органів місцевого самоврядування; здійсненням іншими недержавними суб'єктами делегованих повноважень органів виконавчої влади; здійсненням правосуддя у формі адміністративного судочинства» (Битяк, Гаращук, Дьяченко, 2007: 25-26). Таким чином, адміністративно-правова охорона та захист не обмежується суто відбиттям і мінімізацією загроз, на противагу, це багатоскладне комплексне поняття, яке включає: організацію та консолідацію зусиль органів державної влади та місцевого самоврядування з метою забезпечення безперервної охорони конкретного об'єкта; підтримання ресурсів державного апарату для оперативного реагування на реальні загрози; створення та функціонування системи уповноважених органів, основним завданням яких є охорона та захист національної, державної та воєнної безпеки; адміністративно-правову регламентацію внутрішньої та зовнішньої діяльності в сфері охорони та захисту певних об'єктів.

Висновки. З огляду на складність державного суверенітету та територіальної цілісності як об'єкта адміністративно-правової охорони та захисту, він має власну специфіку, що відбивається в наступних особливостях:

1) не зважаючи на те, що державний суверенітет і територіальна цілісність не є основними категоріями адміністративного права, на відміну від міжнародного та конституційного, останніми вона охороняється та захищається виключно в правовій площині, шляхом закріплення відповідних норм в міжнародних документах і Конституції України, в той час, коли в адміністративно-правовій площині така охорона та захист передбачає не тільки наявність відповідних правових норм, а і конкретних дій організаційно-розпорядчого характеру;

2) адміністративно-правова охорона державного суверенітету територіальної цілісності здійснюється систематично, на відміну від адміністративно-правового захисту, який має місце тільки в разі виникнення внутрішньої чи зовнішньої загрози чи вчинення адміністративних правопорушень, які опосередковано посягають на зазначені цінності;

3) цей процес реалізується не в конкретних оборонних та/або активних наступальних діях, а передбачає мобілізацію всіх державних ресурсів (політичних, економічних, управлінських, людських тощо) із метою забезпечення окремих елементів національної, державної та воєнної безпеки (державного суверенітету та територіальної цілісності);

4) зазначена діяльність здійснюється за допомогою нестандартних інструментів, методів властивих адміністративному праву, а не шляхом «традиційних» способів охорони та захисту, специфічною є і їх реалізація в межах адміністративних процедур, управлінських процесів і рішень.

В свою чергу, усвідомлюючи, що одним із основних елементів системи адміністративно-правової охорони та захисту державного суверенітету та територіальної цілісності є суб'єкти, які здійснюють зазначену діяльність. Тому, подальше дослідження неможливе без дослідження та систематизації суб'єктів захисту державного суверенітету та територіальної цілісності, а також визначення в ній місця СБ України.

Список використаних джерел:

1. Битяк Ю.П., Гаращук В.М., Дьяченко О.В. Адміністративне право України: підручник; за заг. ред. Ю.П. Битяка. К.: Юрінком Інтер, 2007. 544 с.
2. Білодід І.К. Словник української мови: в 11 т. К.: Наукова думка, 1973. Т.9, 1978. 916 с.
3. Гаврильців М.Т. Правові засади захисту національних інтересів держави у сфері забезпечення суверенітету та територіальної цілісності України. Соціологія права. 2020. № 4 (35). С. 17–21.
4. Данильян О.Г., Дзьобань О.П., Максимов С.І. Філософія права: підручник. Харків: Право, 2009. 208 с.
5. Дахно О.Ю. Забезпечення територіальної цілісності України (теоретико-методологічний аналіз): автореф. дис... канд. політ. наук: 21.01.01. Київ, 2020. 22 с.
6. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 № 55 ХІІ.
7. Державний суверенітет в умовах європейської інтеграції: монографія / за заг. ред. Ю.П. Битяка, І.В. Яковюка. Київ, 2012. 336 с.
8. Звягінцева О.О. Підходи до вивчення державного суверенітету як політико-правового явища. Традиції та інновації розвитку приватного права в Україні: освітній вимір: матер. ІХ всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 5 червня 2020 року). Полтава: ПУЕТ, 2020. С. 41–47.
9. Ковтун В.І. Гарантії державного суверенітету України: конституційні аспекти: монографія. Харків: Фактор, 2014. 216 с.
10. Кожура Л.О. Адміністративно-правовий захист та охорона: поняття та співвідношення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2015. Вип. 35 (1.2). С. 119–122.
11. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
12. Лісничук О.В. «Територіальна цілісність» у дискурсі національних інтересів України. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. 2009. Вип. 44. С. 65–72.
13. Носач А.В. Державний суверенітет і територіальна цілісність – фундаментальні національні інтереси України. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2019. № 3. С. 244–249.
14. Попович М.В. Універсальний словник-енциклопедія. К.: Ірина, 1999. 1551 с.
15. Про національну безпеку: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII.
16. Римаренко Ю.І. Конституція України у контексті національного відродження (етнофілософський аспект). Політологічні читання. 1993. № 1. С. 189–190.
17. Рубашенко М.А. Співвідношення понять «територіальна цілісність» та «територіальна недоторканість» у кримінальному праві України (ст. 110 КК). Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2014. Вип. 26. С. 223–226.
18. Садула Л.М., Кобринський С.І., Дем'янок А.Б. Об'єкт складу злочину «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України». Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 11. С. 620–623. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-11/155>
19. Санковська Т.І. Основні підходи до розуміння державного суверенітету. Актуальні проблеми політики. 2014. Вип. 53. С. 80–88.
20. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2005. 656 с.
21. Цимбрівський Т.С. Дотримання принципів територіальної цілісності та непорушності кордонів у міжнародному праві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Львів, 2008. 248 с.

References:

1. Bytiak, Yu.P., Harashchuk, V.M., Diachenko, O.V. (2007). *Administrativne pravo Ukrainy: pidruchnyk* [Administrative law of Ukraine: textbook]; za zah. red. Yu. P. Bytiaka. K.: Yurinkom Inter, 544 p. [in Ukrainian].
2. Bilodid, I.K. (1978). *Slovnnyk ukraïnskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language]: v 11 t. K.: Naukova dumka, 1973. T. 9, 916 p. [in Ukrainian].
3. Havryltsiv, M.T. (2020). *Pravovi zasady zakhystu natsionalnykh interesiv derzhavy u sferi zabezpechennia suverenitetu ta terytorialnoi tsilisnosti Ukrainy* [Legal principles of protection of the national interests of the state in the sphere of ensuring the sovereignty and territorial integrity of Ukraine]. *Sotsiologhiia prava*. № 4 (35). pp. 17–21. [in Ukrainian].

4. Danylian, O.H., Dzoban, O.P., Maksymov, S.I. (2009). *Filosofia prava: pidruchnyk* [Philosophy of law: a textbook]. Kharkiv: Pravo, 208 p. [in Ukrainian].
5. Dakhno, O.Iu. (2020). *Zabezpechennia terytorialnoi tsilisnosti Ukrainy (teoretyko-metodolohichniy analiz)* [Ensuring the territorial integrity of Ukraine (theoretical and methodological analysis)]: avtoref. dys... kand. polit. nauk: 21.01.01. Kyiv, 22 p. [in Ukrainian].
6. *Deklaratsiia pro derzhavnyi suverenitet Ukrainy* [Declaration on State Sovereignty of Ukraine] vid 16.07.1990 № 55 XII. [in Ukrainian].
7. *Derzhavnyi suverenitet v umovakh yevropeiskoi intehratsii: monohrafiia* [State sovereignty in the context of European integration: monograph] / za zah. red. Yu.P. Bytiaka, I.V. Yakoviuka. Kyiv, 2012. 336 s. [in Ukrainian].
8. Zviahintseva, O.O. (2020). *Pidkhody do vyvchennia derzhavnoho suverenitetu yak polityko-pravovoho yavyscha* [Approaches to the study of state sovereignty as a political and legal phenomenon]. *Tradytsii ta innovatsii rozvytku pryvatnoho prava v Ukraini: osvittii vymir: mater. IKh vseukr. nauk.-prakt. konf. (m. Poltava, 5 chervnia 2020 roku)*. Poltava: PUET, pp. 41–47. [in Ukrainian].
9. Kovtun, V.I. (2014). *Harantii derzhavnoho suverenitetu Ukrainy: konstytutsiini aspekty* [Guarantees of state sovereignty of Ukraine: constitutional aspects]. Kharkiv: Faktor, 216 p. [in Ukrainian].
10. Kozhura, L.O. (2015). *Administratyvno-pravovyi zakhyst ta okhorona: poniattia ta spivvidnoshennia* [Administrative and legal protection and protection: concepts and relationships]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Serii: Pravo. Vyp. 35 (1.2). pp. 119–122. [in Ukrainian].
11. *Konstytutsiia Ukrainy* [Constitution of Ukraine] vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. [in Ukrainian].
12. Lisnychuk, O.V. (2009). «Terytorialna tsilisnist» u dyskursi natsionalnykh interesiv Ukrainy [«Territorial integrity» in the discourse of national interests of Ukraine]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy*. Vyp. 44. pp. 65–72. [in Ukrainian].
13. Nosach, A.V. (2019). *Derzhavnyi suverenitet i terytorialna tsilisnist – fundamentalni natsionalni interesy Ukrainy* [State sovereignty and territorial integrity are fundamental national interests of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 3. pp. 244–249. [in Ukrainian].
14. Popovych, M.V. (1999). *Universalnyi slovnyk-entsyklopediia* [Universal dictionary-encyclopedia]. K.: Iryna, 1551 p. [in Ukrainian].
15. *Pro natsionalnu bezpeku* [On national security]: *Zakon Ukrainy* vid 21.06.2018 № 2469-VIII. [in Ukrainian].
16. Rymarenko, Yu.I. (1993). *Konstytutsiia Ukrainy u konteksti natsionalnoho vidrozhennia (etnofilosofskyi aspekt)* [The Constitution of Ukraine in the context of national revival (ethno-philosophical aspect)]. *Politolohichni chytannia*. № 1. pp. 189–190. [in Ukrainian].
17. Rubashchenko, M.A. (2014). *Spivvidnoshennia poniat «terytorialna tsilisnist» ta «terytorialna nedotorkanist» u kryminalnomu pravi Ukrainy (st. 110 KK)* [Correlation of the concepts of «territorial integrity» and «territorial inviolability» in the criminal law of Ukraine (Article 110 of the Criminal Code)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Vyp. 26. pp. 223–226. [in Ukrainian].
18. Sadula, L.M., Kobrynskyi, S.I., Demianok, A.B. (2021). *Obiekt skladu zlochynu «Posiahannia na terytorialnu tsilisnist i nedotorkanist Ukrainy»* [The object of the crime «Encroachment on the territorial integrity and inviolability of Ukraine»]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 11. pp. 620–623. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-11/155> [in Ukrainian].
19. Sankovska, T.I. (2014). *Osnovni pidkhody do rozuminnia derzhavnoho suverenitetu* [Basic approaches to understanding state sovereignty]. *Aktualni problemy polityky*. Vyp. 53. pp. 80–88. [in Ukrainian].
20. Skakun, O.F. (2005). *Teoriia derzhavy i prava: pidruchnyk* [Theory of the state and law: a textbook]. Kharkiv: Konsum, 656 p. [in Ukrainian].
21. Tsymbrivskyi, T.S. (2008). *Dotrymannia pryntsyypiv terytorialnoi tsilisnosti ta neporushnosti kordoniv u mizhnarodnomu pravi* [Compliance with the principles of territorial integrity and inviolability of borders in international law]: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.11. Lviv, 248 p. [in Ukrainian].